

Eski Türk Edebiyatı'nda Mevlidler

Hasan AKSOY*

YER VE zaman ismi olarak “doğum yeri” ve “doğum zamanı” anlamında kullanılan *mevlid* kelimesi, giderek ıstılâhî bir mâna kazanmış ve bilhassa Peygamber Efendimiz'in doğduğu zaman ve yeri ifade eder olmuştur. Peygamberimiz'in dünyaya gelişi bir ferahlık, kurtuluş ve müjde olduğundan doğumu da bir bayram telakki edilmiştir. Hz. Peygamber'le ilgili asıl kullanımı yanında zamanla tasavvuf çevrelerinde Mısır başta olmak üzere Arap dünyasında velîlerin doğum yıl dönümlerini de kapsayacak şekilde geniş bir anlam kazanmıştır. Halk arasında yaygın bir şekilde “mevlut” olarak kullanılan kelime, bu şekliyle Arapçada “yeni doğmuş çocuk” mânâsına geldiğinden, bu kullanım çok yanlış olup kelimenin telaffuzunun “mevlid” şeklinde olması gerekmektedir.

İnsanların Efendisi Hz. Peygamber'in ismini anmak ve yaşatmak, ona duâ etmek ve dolayısıyla da şefaatine nâil olmak gâyesi ile çeşitli eserler kaleme alınmıştır. Siyerler, İslâm tarihleri, kısas-ı enbiyâlar ve mevlidler bu neviden eserlerdir. Edebî bir terim olarak *mevlid*, Peygamber Efendimiz'in kısaca hayatını, mûcizelerini, vefâtını ve bilhassa doğumunu anlatan ve ekseriyetle manzum olarak kaleme alınan eserler için kullanılmaktadır.

Peygamberimizi metheden, vasıflarını anlatan eserler kendileri henüz hayattayken kaleme alınmaya başlamıştı. Nitekim İslâmî Arap Edebiyatı'nın ilk mahsulleri olarak kabul edilen bu eserlerin şâirleri, Hassan b. Sâbit (v. 54/674), Ka'b b. Züheyr (v. 24/645) ve Abdullah b. Revâha'dır (v. 8/629). Bu cümleden sayılan manzum veya mensur siyerler, şemâil-i şerifler, magâziler ve kasîde-i bürdeler aynı zamanda mevlidlere de kaynaklık etme vasfı taşımaktadır.

İslâm âleminde ilk mevlid metinleri X. asırda görülmeye başlar. Hatta meşhur hadis âlimi İmam Tirmizî'nin (v. 279/892) IX. asırda kaleme aldığı *Şemâ-*

*Prof. Dr., MÜ İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

ilü'ş-şerîf de muhtevası düşünüldüğünde bir mevlid sayılabilir. Muhammed b. İshâk (v. 150/767) siyer müellifi olmasına rağmen aslında ilk mensur mevlid müellifleri arasında yer alır. İbâresinde *mevlid* kelimesi bulunan ilk eser ise İbnü'l-Cevzî'nin (v. 279/1201) *Mevlidü'n-Nebî* adlı eseridir. İbnü'l-Arabî'nin (v. 638/1240) *Mevlidü'l-cismânî ve'r-rûhânî*; Ebü'l-Kasım es-Sebtî'nin (v. 600/1203) *ed-Dürrü'l-muazzam fî mevlidi'n-Nebiyi'l-muazzam*; İbn Dıhye'nin (v. 633/1235) *Kitâbü't-tenvîr fî mevlidi's-Sirâci'l-münîr*; Zemlakânî'nin (v. 728/1327) *Mevlidü'n-Nebî* adlı eserleri bu konuda ilk yazılan mevlidlerdir.¹

İsminde *mevlid* kelimesi geçmemekle birlikte, Muhammed b. Eyyûb'un (v. 705/1305) *ed-Dürretü'l-fâhire* adlı eserin şerhini yaptığı, Peygamberimiz'in doğumundan ve hayatından bahseden *er-Ravzatü'n-nâzîre* adlı manzum eser de bir mevlid sayılabilir. Bunların dışında el-Heytemî'nin (v. 807/1404), el-Bâ-ûniyye'nin (v. 922/1516), Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî'nin² (v. 923/1517), el-Berzencî'nin (v. 1184/1770) ve Muhammed b. Ca'fer Kettânî'nin³ (v. 1345/1927) *Mevlidü'n-Nebî* adlı eserleri de Arap Edebiyatı'nda meşhur mevlidlerdendir.⁴

Arapça mevlidler yanında Farsça, Arnavutça, Kürtçe, Cava dilinde, Boşnakça, Rumca, Çerkesçe, Ordu dilinde, Savahilî dilinde, Alhamyado (Arap harfleriyle yazılmış İspanya ve havâlisi dili) ve Tatarca mevlidler de vardır.⁵

Diğer İslâm edebiyatlarına nispetle mevlidlerin Türk edebiyatında ayrı bir yeri vardır. Çoğunlukla manzum kaleme alınan bu eserler, Türk halkının peygamber sevgisinin bir göstergesi olarak sayı itibarıyla de dinî türlerin hiç birinde görülmeyecek zenginliktedir. Süleyman Çelebi'nin nazmettiği mevlidin herkes tarafından beğenilip okunmasından dolayı bu konu sonraki yıllarda da çokça işlenmiştir.

İlk Türkçe mevlid metni hakkında kaynaklarda açık bilgi yer almamakla birlikte Süleyman Çelebi'nin 812'de (1409) kaleme aldığı *Vesîletü'n-necât* adlı mesnevinin ilk mevlid olduğu görüşü yaygın bir şekilde kabul görmektedir. Ancak bundan önce Türkçe yazılmış mevlid benzeri eserlerin varlığı da bilinmektedir. Bunlardan biri Ahmed Fakih'e (ö. 650/1252) ait *Çarhnâme* olup *Vesîletü'n-necât*'ın hâtîme kısmında *Çarhnâme*'dekine benzer ifadeler yer alır. Süley-

1 Bkz. Nihad Sami Banarlı, "Büyük Nazîreler Mevlid ve Mevlid'de Millî Çizgiler", *Yüksek İslâm Enstitüsü Dergisi*'nden ayrı basım, İstanbul, 1962, s. 11-12.

2 Kastallânî'nin mevlidi Muhammed b. Ömer en-Nevevî tarafından ihtisar edilerek yayımlanmıştır (Kahire, 1299).

3 Kettânî'nin mevlidi Fas ve Rabat'ta birçok kere basılmış olup müellifin *el-Yümn ve'l-is'âd bi-mevlidi Hayri'l-ibâd* adında yayımlanmış başka bir eseri daha vardır (Rabat, 1926).

4 Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. İsmail Durmuş, "Mevlid (Arap Edebiyatı)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Ankara, 2004, c. XXIX, s. 480-482.

5 Bkz. M. Tayyib Okıç, "Çeşitli Dillerde Mevlidler ve Süleyman Çelebi Mevlidi'nin Tercemele-ri", *Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, Aralık 1975, sy. 1, s. 25 ve 27.

man Çelebi ile aynı sırada yaşayan ve 798 (1395) Bursa'ya gelerek onunla görüşmüş olması muhtemel olan İbnü'l-Cezerî'nin (v. 83371429) *el-Mevlidü'l-kebir* (veya *Urfü't-ta'rif bi'l-mevlidi'ş-şerif*) adlı eseri, *Vesiletü'n-necât*'a benzemesiyle dikkat çekmektedir.⁶ Süleyman Çelebi'den kısa bir süre önce Erzurumlu Mustafa Darîr'in yazdığı manzum-mensur eseri *Tercüme-i Siyer-i Nebî* de (yazılışı: 790/1388) yer yer mevlidi hatırlatmaktadır. Şiirlerin yanı sıra mensur kıtımdaki bazı ilâvelerle Darîr'in yaptığı bu tercüme, bir telif mahiyetindedir. Eserdeki manzum kısımlar bir mevlid metninden çok farklı olmadığı gibi *Vesiletü'n-necât*'ın bazı yerleri de Darîr'in eseriyle ciddi benzerlikler göstermektedir. Bu sebeple Darîr'in siyerindeki manzum kısımların Türk edebiyatındaki ilk mevlid metni olması gerektiği de ileri sürülmüştür.

Türkçede kaleme alınan mevlidlerin toplam sayısının 200 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Bunlar üzerinde yapılan çalışmalar neticesinde mevcut mevlidlerin bir kısmının Süleyman Çelebi'nin eserine aynen benzediği, bir kısmının bazı motifler yönünden ayrılık gösterdiği, geri kalanların ise tamamen farklı olduğu anlaşılmıştır.⁷

Türkçe mevlid metinlerinin çoğu aruzun “fâilâtün fâilâtün fâilün” kalıbıyla ve mesnevi tarzında yazılmıştır. Ortalama 600-1400 beyitten oluşan mevlidlerde genellikle Hz. Peygamber'in doğumu üzerinde durulmakta, ardından mi'râcı ele alınmakta, çeşitli mucizeleri anlatılmakta, daha sonra vefatından bahsedilmektedir. Bu eserlerin hemen hepsi Ehl-i sünnet inancı doğrultusunda kaleme alınmış, yer yer âyet ve hadislerden iktibaslarla, telmihlerle desteklenmiş, birtakım iddiaların aksine çoğunda bid'at denebilecek fikirlere yer verilmemiştir. *Vesiletü'n-necât*'ın ve diğer bazı mevlidlerin sonundaki “Hikâye-i Deve, Hikâye-i Geyik, Hikâye-i Güvercin” gibi Hz. Peygamber'e nisbet edilen bazı mucizevî olaylara dair hikâyeler, eserlere sonradan ilâve edilen destanî manzumelerdir ve bunların asıl mevlid metinleriyle hiçbir ilgisi bulunmamaktadır.⁸

Mevlidler umumiyetle tevhid, münâcât ve na't (bazılarında ashâb-ı kirâma, çehâr-yâr-ı güzîne methiye) ile başlamakta, kâinatın zuhur kaynağı olan nûr-ı Muhammedî'den bahsedilerek Hz. Peygamber'in doğumuna geçilmekte, onun mi'râcı ve diğer mucizelerinin anlatılmasının ardından vefâtı konusuna yer verilmekte, en sonunda Resûl-i Ekrem ve ashâbı başta olmak üzere eseri yazan, okuyan ve dinleyenler için bir duâ ile sona ermektedir. Hemen her faslın bitiminde, içinde Hz. Peygamber'e salâtın da bulunduğu tekrar beyitleri yer almaktadır. Bu beyitler *Vesiletü'n-necât*'ta, “Haşre dek ger denilirse bu kelâm /

6 Eserin iki yazması tespit edilebilmiştir: Süleymaniye Ktp., Esat Efendi, nr. 448 ve Beyazıt Devlet Ktp., Beyazıt, nr. 7944. İbnü'l-Cezerî'nin bu eseri, İstanbul'da Asır Matbaasında yayımlanmıştır (baskı tarihi yok).

7 Süleyman Çelebi, *Vesiletü'n-necât: Mevlid*, Necla Pekolcay (neşr.), Ankara 1993, s. 38.

8 Bu konuda bkz. Nurettin Albayrak, “Dînî Türk Halk Hikâyelerinden Geyik, Güvercin ve Deve Hikâyeleri”, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1993, s. 59-77.

Niçe haşrola bu olmaya tamâm /Ger dilersiz bulasız oddan necât /Aşk ile derd ile eydin es-salât”; Şem-seddin Sivâsî'nin mevlidinde, “Olmak istersen Habîb'e âşînâ /Ver salâtı bul onunla rûşenâ” şeklindedir.

Araştırmalar sonunda mevcut mevlid metinlerinden yetmiş kadarının şairi tespit edilebilmiştir:

XV. yüzyıl: Süleyman Çelebi (yazılışı: 812/1409), Ârif (yazılışı: 842/1438), Kerîmî (yazılışı: 863/1459; Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 1693; Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3723; DTCF Ktp., İsmail Saib Sencer, nr. 4574), Ahmed (yazılışı: 873/1468-69; Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 1642; Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 883, 1956; İÜ Ktp., TY, nr. 2314; Bursa İl Halk Ktp., nr. 502), Hafî (yazılışı: 883/1478),⁹ Hocaoğlu (yazılışı: 883/1478; İÜ Ed. Fak. Türkoloji Seminer Kitaplığı, nr. 4018),¹⁰ Sinanoğlu (yazılışı: 884/1479; Süleymaniye Ktp., Kasıdecizâde Süleyman Sırrı, nr. 418; DTCF Ktp., nr. 9; Yapı Kredi Ktp. nr. 96), Gülşenî-i Saruhânî (v. 888/1483'ten sonra), Cefâyî (yazılışı: 889/1484),¹¹ Mustafaoğlu (yazılışı: 896/1491), Ebülhayr İpsalalı (yazılışı: 897/1492; Millet Ktp., nr. 1365, 1366; DTCF Ktp., İsmail Saib Sencer, nr. 4791),¹² Yahyâ (v. 901/1496; Beyazıt Devlet Ktp., nr. 5308), Emîrî (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 3821/3).

XVI. yüzyıl: Halil (yazılışı: 907/1501; Süleymaniye Ktp., Yahyâ Efendi, nr. 4464; DTCF Ktp., nr. 698, İsmail Saib Sencer, nr. 5308/1), Hamdullah Hamdi (Akşemseddinzâde, yazılışı: 900/1494-95; Hacı Selim Ağa Ktp., Kemankeş Emîr Hoca, nr. 18; İÜ Ktp., TY, nr. 1980; TDK Ktp., nr. 289; British Museum, Or., nr. 1163),¹³ Zâtî (v. 953/1546), Muhibbî (v. 965/1558; Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 3756; Doç. Dr. Alim Yıldız'dan alınan bilgiye göre Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Ktp. nr. T 811. 219 Muh.M'de bir nüshası daha bulunmaktadır.),¹⁴ Hasan Bahrî (Karesili v. 994/1586),¹⁵ Şemsî (yazılışı: 988/1580),¹⁶ Abdî

9 Hayli hacimli olan bu eser üzerinde Lale Tural (1991) ve Şecaattin Tural (1993) birer yüksek lisans tezi yapmışlardır (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

10 Yüksel Ger eser üzerinde bir mezuniyet tezi hazırlamıştır: İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü, tez nr.1049.

11 Eser Cefâyî'nin *Dekayku'l-hakayık* adlı mesnevisinin sonunda yer almaktadır. Bu mevlid Süleyman Çelebi'nin eserine çok benzemekle olup başlıkları dahi birbirine oldukça yakındır. Eser hakkında Azmi Bilgin tarafından Süleyman Çelebi'ninki ile karşılaştırmalı bir makale hazırlanmıştır. Bkz. Azmi Bilgin, “Das Dakayık al-Hakayık von Cefâyî”, *Materialia Turcica*, Göttingen 2002, c. XXII, s. 111-118).

12 Eser üzerinde Süleyman Bülbül bir mezuniyet tezi hazırlamıştır: İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü, tez nr. 1032.

13 Eser üzerinde Nurten Ersoy bir mezuniyet tezi hazırlamıştır: DTCF Ktp., nr. 52.

14 Eser üzerinde Ahmet Kılıç, Günsel Fındık (Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi) ve Sabahat Acarlı (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi) birer mezuniyet tezi hazırlamışlardır. Ayrıca bu eser üzerinde Mustafa Sarı da M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde bir yüksek lisans tezi yapmaktadır.

15 Eser için ayrıca bkz. *Keşfü'z-zunûn*, c. II, 1910.

16 Eser üzerinde Hasan Aksoy karşılaştırmalı bir doktora çalışması yapmıştır: “Şemseddin Sivâsî Hayatı Eserleri ve Mevlidi”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1984. Bu mevlid İç ve Güney Anadolu'da tıpkı Süleyman Çelebi Mevlidi gibi çeşitli vesilelerle okunmaktadır.

(İÜ Ktp., TY, nr. 7361), Bihiştî (İÜ Ktp. TY, nr. 7398),¹⁷ Mehmed Ferrûhî (Hevâî; Süleymaniye Ktp., Lala İsmâîl, nr. 376),¹⁸ Şâhidünnâyî (Millet Ktp., Manzum, nr. 1347, 1349, 1370; Süleymaniye Ktp., Mihrişah Sultan, nr. 319; İÜ Ktp., TY, nr. 7339; TSMK, Hazine, nr. 1246), Şehîdî (İÜ Ed. Fak. Türkoloji Seminer Kitaplığı, nr. 4018; DTCF Ktp., M. Çon, nr. 28, 698), Visâlî Ali Çelebi (TDK Ktp., nr. 17/99).¹⁹

XVII. yüzyıl: Abdurrahman Ankaravî (v. 1107/1695-96), Kuloğlu, Murâdî (Bursa Müzesi Ktp., nr. 37).

XVIII. yüzyıl: Dede Mehmed Efendi (v. 1147/1734; Nuruosmaniye Ktp., nr. 3218),²⁰ Nahîfî (v. 1151/1738; Süleymaniye Ktp., Âşir Efendi, nr. 323/1, Hamidiye, nr. 252/1; İÜ Ktp., TY, nr. 3219/1; Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., Emanet Hazinesi, nr.1612),²¹ Ahmed Mürşidî (Diyarbakirli, v. 1174/1760-61), Bekaî (Darendeli, v. 1200/1786), Salâhaddin Uşşâkî (v. 1195/1781; Süleymaniye Ktp., Nuri Arlasez, nr.260), Beyzâde Mustafa (v. 1200/1786),²² Selâmî Mustafa Efendi (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 444).

XIX. yüzyıl: Hasan İlmî (Kozanlı, yazılışı: 1226/1811; Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud, nr.4442),²³ Halil Siirdî (v. 1843), Râgîb Efendi (Hacı Selim Ağa Ktp., Aziz Mahmud Hüdâyî, nr. 1453),* Tâhir Ağa (es-Seyyid Mehmed Tâhir, yazılışı: 1279/1862-63),²⁴ Mehmed Sâlih Nihânî,²⁵ Kâmî (Şâban, Diyarbakırlıdır, yazılışı: 1279/1862-63; Süleymaniye Ktp., Kadızâde, nr. 146/4, Tahir Ağa, nr. 522), Edirne Müftüsü Fevzi Efendi (v. 1900; bahir aralarında okunacak tevşihleri de kendine ait olmak üzere iki Türkçe, bir Arapça mevlid yazmıştır),²⁶ Keşfi-i Saruhânî (v. 1900),²⁷ Rif'at (Manastırlı, v. 1907 [?]).

17 Aygül İpek bu mevlid üzerinde bir mezuniyet çalışması yapmıştır: İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü, tez nr. 1971.

18 Eser Kanûmî Sultan Süleyman devri (1520-1566) sadrazamlarından İbrahim Paşa adına Tokat'ta nazmedilmiştir. 19 Eser üzerinde Nezahat Papuççu bir mezuniyet tezi hazırlamıştır: DTCF Ktp., nr. 325.

20 Eser daha çok *Dede Mevlidi* adıyla tanınmaktadır.

21 Eser üzerinde Abdülkadir Arpacı bir mezuniyet (İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü, tez nr. 1208), Yusuf Karaca da bir yüksek lisans tezi (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999) hazırlamışlardır. Adem Ceyhan da eserin mevcut yazma nüshalarını karşılaştırarak tenkitli neşrini yapmıştır: "Süleyman Nahîfî'nin Mevlidü'n-Nebî Mesnevisi", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 2000, sy. 14, s. 89-141.

22 Eser yayımlanmıştır (İstanbul, 1264).

23 Eser İstanbul'da yayımlanmışsa da, baskı tarihi bulunamamıştır.

* Eserin fevâid kısmındaki notta 1274 (1857)'te vefat eden Bursalı Mustafa Râgîp Efendi'ye ait olduğu kayıtlıdır.

24 Eser 1326'da (1910) basılmışsa da, baskı yeri belli değildir.

25 Eser matbudur (İstanbul, 1308).

26 Bunlardan Türkçe olanlarının adları *Kudsîyyetü'l-ahbâr fî mevlidî'l-Ahmedî'l-muhtâr* (eser matbû olup baskı yeri ve tarihi belli değildir) ve *İcmâlü'l-keîâm fî mevlidî'n-nebî aleyhis-selâm*'dir (bu mevlid de matbudur: İstanbul, 1310).

27 Eser hakkında detaylı bilgi için bkz. Mehmed Gökalp, "Keşfi'nin Mevlid-i Nebevi'si", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 1995, sy. 94, s. 205-225.

Yazıldıkları tarihler tam olarak tespit edilemeyen mevlidlerin şairleri de şunlardır: Abdülkadir Necip (Bursa İl Halk Ktp., Orhan Gazi, nr. 622), Âkif (Bursalı), Akli, Cebri, Âşık Çelebi, Gulâmî, Hatîb-i Ayasofya Hamdullah b. Hayreddin (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 4510), Hüseyin Efendi, İbrâhim Kadem (el-Hac),²⁸ İbrâhim Nazif Karamânî, Keşfi-i Samatyevî, Mehmed Hasan, Muhammed Hamdi el-Hüseynî, Muhammed Hamza (Arap vâiz),²⁹ Mustafa (Bursalı, kitapçı), Nesîmî, Nûri (Yâsincizâde), Osman Feyzi Efendi, Osman Sirâceddin (Erzurumlu), Re'fet Efendi (Beyazıt Devlet Ktp., nr. 5306) ve son olarak da Şâhidî.³⁰

Mevlidler içinde Süleyman Çelebi'nin eseri bir sehl-i mümteni olarak ayrı bir değer taşımaktadır. Hamdullah Hamdi'nin anlaşılır Türkçe ile yazmaya özel gayret gösterdiğini belirttiği *Ahmediyye*'si bilhassa edebî kıymeti bakımından önemli bir eserdir. Süleyman Çelebi'nin mesnevisinden sonra en fazla tanınan mevlid ise Halvetiyye tarikatının Şemsiyye kolunun kurucusu olmasının da tesiriyle yer yer tasavvufî özellikler taşıyan Şemseddin Sivâsî'nin eseridir.

Üniversitelerde, Necla Pekolcay ve Ahmet Ateş'ten itibaren, özellikle Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerinde ve ayrıca İlahiyat fakültelerinin Türk-İslâm Edebiyatı anabilim dalları bünyesinde mevlidler üzerinde mezuniyet tezi, yüksek lisans ve doktora seviyesinde çalışmalar yapılmaya devam etmektedir. Bu çalışmalar genel manada mevlidlerle ilgili olduğu gibi Süleyman Çelebi'nin eseri olan *Vesiletü'n-necât* üzerinde de yoğunlaşmış gözükmektedir. Bu çalışmalar içinden kendilerine ulaşılabilenlerden bir kısmı şunlardır:³¹

R. Bahar Akarpınar, "Türk Kültüründe Dini Törenler ve Mevlid Kutlamaları";³² Osman Bölükbaşı Dara, "El Yazma Mevlid İncelemesi Çeviri Yazı-metin-sözlük";³³ Bekir Sarıkaya, "Arif Mürşidü'l-ubbâd, Nüsha-i Âlem ve Şerhu'l-adem, Mevlid (Giriş-Transkripsiyonlu Metin-Sözlük)";³⁴ Fatih Bay, "Sabayi Mevlid (Giriş-transkripsiyonlu metin-gramatikal dizin)";³⁵ Şenol Doğan, "Hasan Nadir Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Mevlitleri";³⁶ Yusuf Karaca, "Süleyman Nahifi Efendi ve Mevlidi";³⁷

28 Eser İstanbul'da Mekteb-i Sanâyi Matbaası'nda basılmış olup baskı tarihi belli değildir.

29 Eser için ayrıca bkz. *Keşfü'z-zunûn*, c. II, 1910.

30 Yukarıda sayılan bu mevlidlerin nüshaları ve şairleri için ayrıca bkz. Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, c. II, s. 222; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, c. II, 1910; Hasibe Mazıoğlu, "Türk Edebiyatında Mevlid Yazan Şairler", *Türkoloji Dergisi*, 1974, c. VI, sy. 1, s. 31-62; Süleyman Çelebi, *Vesiletü'n-necât: Mevlid*, Necla Pekolcay (neşr.), Ankara, 1993, s. 40-43.

31 Burada sayılanlar dışında bazı çalışmalar için ayrıca bkz. Hatice Aynur, *Üniversitelerde Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları*, İstanbul, 2005, s. 41, 255, 265, 275, 561, 568, 596.

32 Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999.

33 Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995.

34 Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1992.

35 Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003.

36 Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002.

37 Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999.

Mevlid metinleri ve muhtevâ özellikleri üzerine yapılan çalışmalar önceki asrın başından itibaren günümüze kadar devam etmiştir. Bu çalışmaların özellikle Süleyman Çelebi mevlidi üzerinde yoğunlaştığı dikkat çekmektedir. Bu çalışmalardan bir kısmı şöylece sıralanabilir: Tâhirülmevlevî, “Rebîülevvel ve Mevlid-i Şerîf”;³⁸ Köprülüzâde Mehmed Fuad, “Mevlid Merâsîmi”;³⁹ *Tam Mevlidi Şerîf*;⁴⁰ *Süleyman Çelebi Vesîletü'n-necât Mevlid*;⁴¹ *Süleyman Çelebi, Vesîletü'n-necat: Mevlut (Mevlid)*;⁴² *Süleyman Çelebi ve Mevlid-i Şerîf*;⁴³ *Mevlid: Süleyman Çelebi ve Vesîletü'n-necât*;⁴⁴ *Süleyman Çelebi ve Mevlid*;⁴⁵ Selami Bakırcı, *Mevlid Doğuşu ve Gelişmesi*.⁴⁶

Süleyman Çelebi mevlidi farklı dillere tercüme edilmiştir, bu tercümelere bazıları şunlardır: *Dede Süleyman Çelebi, The Mevlidi Sherif*;⁴⁷ *Dede Süleyman Çelebi, el-Mevlidü's-şerîf*;⁴⁸ *Mevlid*.⁴⁹

İslâmiyet'in yayıldığı çeşitli memleketlerde Peygamberimiz'in doğum gününde yani Mevlid kandili gecesinde mevlid okuma ve okutturma, adeta dinî bir ibadet telakkî edilmeye başlanmıştır. Arap ve Afrika ülkelerindeki mevlidler üzerinde de bazı çalışmalar yapılmıştır: *Edebi Açından Arapça Mevlidler*,⁵⁰ “Afrika'da Mevlid Kutlamaları”.⁵¹

38 *Mahfil*, 1339, sy. 5, s. 79-81.

39 *Tevhid-i Efkâr*, Receb 1340/4 Mart 1922, sy. 5.

40 Toplayıp tertip eden S. T. Zorlutuna, İstanbul, 1935.

41 Eser Ahmed Ateş tarafından genişçe bir girişle ve bazı mevlidlerle karşılaştırmalı olarak hazırlanmıştır (Ankara, 1954).

42 Tahir Alangu (neşr.), İstanbul, 1958.

43 Eser Ahmet Aymutlu tarafından genişçe bir girişle yayıma hazırlanmıştır (son baskı, Ankara: MEB Yay., 1995).

44 Eser Hüseyin Vassaf tarafından yayımlanmış olup Cemal Kurnaz ve Mustafa Tatçı tarafından neşre hazırlanmıştır (Ankara, 1999).

45 Kazım Baykal tarafından hazırlanan eser Kadir Atlansoy tarafından neşredilmiştir (Bursa, 1999).

46 Eser Selami Bakırcı tarafından hazırlanan oldukça kapsamlı bir çalışmadır (İstanbul, 2003). Bibliyografyada yer alan eserlerin hemen hemen tamamında bu konu doğrudan veya dolaylı olarak ele alınmaktadır. Bu sebepten bibliyografyada yer alan eserleri de bu kategoride mütalaa etmemiz yerinde olacaktır.

47 F. Lyman Mac Callum tarafından İngilizceye yapılan bir tercümedir (The Wisdom of the East Series, Londra, 1957).

48 Eser Mısırlı meşhur Türkolog, Türkçe şiir kitapları da bulunan Hüseyin Mucib Mısırlı tarafından Arapçaya yapılan bir tercümedir (Kahire, 1981).

49 Reşad Kalîç tarafından Rusça'ya yapılan bir tercümedir (Saraybosna, 1986). Bu konuda ayrıca bkz. M. Tayyib Okîç, “Çeşitli Dillerde Mevlidler ve Süleyman Çelebi Mevlidi'nin Tercemeleri”, *Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, 1975, sy. 1, 17-78.

50 Eser M. Edip Çağmar tarafından hazırlanmış bilhassa Arapça mevlidlerle ilgili bir çalışmadır (Ankara, 2004).

51 Ahmet Kavas tarafından hazırlanan bu makalede Kuzey Afrika'da genellikle mevlid kandillerinde geçmişte ve bugün yapılan dinî merasimler anlatılmaktadır: *Diyanet İlmî Dergi*, Peygamberimiz Hz. Muhammed SAV Özel Sayısı, 2000, s. 559-574.

Osmanlı teşrifatında, Hz. Peygamber'in doğum günü kabul edilen 12 Rebî-ülevvel'de düzenlenen törenlerin başlangıcı hakkında kesin bilgi yoktur. Bazı vakfiyelerdeki kayıtlardan hareketle bunu Osman Gazi'ye kadar götürülenler varsa da genel görüş, bu törenlerin Kanûnî Sultan Süleyman döneminden itibaren saray protokolünde yer almaya başladığı ve III. Murad zamanında tamamen resmîleştiği şeklindedir.⁵² Buna göre Mevlid kandili kutlamaları Osmanlılarda III. Murad devrinde 996'dan (1588) başlayarak devam etmiştir. Sultan Ahmed Camii'ndeki bu kutlamalarda padişah, sadrazam, şeyhülislâm, vezirler, Anadolu ve Rumeli kazaskerleri, diğer mülkî ve askerî erkânla ulemâ resmî kıyafetleriyle hazır bulunurdu.⁵³ Devlet teşrifat kaidelerine göre yapılan bu karşılama "Mevlid Alayı" adını almıştır.⁵⁴

Mevlid okuma bugün de memleketimizde çokça yayılmış ve zamanla sadece Peygamberimiz'in doğum günü için değil, doğum, vefat, sünnet, düğün, Kur'ân, hatim merasimi, asker uğurlama vb. çeşitli sebep ve vesilelerle okunur hale gelmiştir. Böylece mevlidler dinî mûsikimizde de önemli bir yer işgal etmiştir.⁵⁵ Mevlid manzumesi son devir hattat ve mûsikîşinaslarından Kemal Batanay tarafından yeniden bestelenmiş, ancak bu bestenin notası henüz neşrolunmadığından okunması yaygınlaşmamıştır.⁵⁶

Bibliyografya

- Ahmed Fakih, *Çarhnâme*, Mecdut Mansuroğlu (neşr.), İstanbul, 1956.
- Akarpınar, R. Bahar, "Türk Kültüründe Dinî Törenler ve Mevlid Kutlamaları", Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999.
- Aksoy, Hasan, "Şemseddin Sivâsî Hayatı, Eserleri ve Mevlidi: Tenkitli Neşir", Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1984.
- Aksoy, Hasan, "Mevlid", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, İstanbul, 1986, c. VI, s. 315-319
- Aksoy, Hasan, "Türk Edebiyatında Mevlidler", *Türkler*, H. Celal Güzel (neşr.), Ankara, 2002, c. XI, s. 758-761.
- Aksoy, Hasan, "Mevlid (Türk Edebiyatı)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Ankara, 2004, c. XXIX, s. 482-484.
- Ateş, Ahmed, *Süleyman Çelebi Vesiletü'n-necât: Mevlid*, Ankara, 1954.
- Aymutlu, Ahmed, *Süleyman Çelebi ve Mevlid-i Şerîf*, İstanbul, 1958.
- Banarlı, Nihad Sami, "Büyük Nazîreler Mevlid ve Mevlid'de Millî Çizgiler", *İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü Dergisi*, 1962, ayrı basım.

52 Mehmet Şeker, "Mevlid", *DİA*, s. 479-480.

53 Ahmet Özel, "Mevlid", *DİA*, s. 475-479.

54 Hasan Aksoy, "Türk Edebiyatında Mevlidler", *Türkler*, H. Celal Güzel v.dğr. (neşr.), Ankara, 2002, c. XI, s. 758-761.

55 Bkz. Ali Rıza Sağman, *Mevlid Nasıl Okunur ve Mevlidhanlar*, İstanbul, 1951.

56 Nuri Özcan, "Mevlid", *DİA*, s. 484-485.

- Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul, 1333, c. II, s. 222 ve 445.
- Gökalp, Mehmet, "Keşfi'nin Mevli-i Nebevîsi", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 1995, sy. 94, s. 205-225.
- Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2. bs., İstanbul, 1971, c. II, s. 1910.
- Mazıoğlu, Hasibe, "Türk Edebiyatında Mevlid Yazan Şairler", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 1974, c. VI, sy. 1, s. 31-62.
- Okiç, M.Tayyib, "Çeşitli Dillerde Mevlidler ve Süleyman Çelebi Mevlidinin Tercemele-ri", *Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, 1975, sy. 1, s. 17-78.
- Pekolcay, Necla, "Türkçe Mevlid Metinleri", Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1950.
- Pekolcay, Necla, "Süleyman Çelebi Mevlidi Metni ve Menşei Meselesi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 1955, c. VI, s. 39-64.
- Pekolcay, Necla, *Süleyman Çelebi-Mevlid*, İstanbul, 1980.
- Pekolcay, Necla, *Mevlid*, Ankara, 1993.
- Pekolcay, Necla ve H. Fuchs, "Mevlid", *İslâm Ansiklopedisi*, 3. bs., İstanbul, 1979, c. VI-II, s. 171-176.
- Sağman, Ali Rıza, *Mevlid Nasıl Okunur ve Mevlidhanlar*, İstanbul, 1951.
- Timurtaş, Faruk Kadri, *Mevlid: (Vesîletü'n-necât)*, Ankara, 1970.

Mawlid in the Old Turkish Literature

Hasan AKSOY

Abstract

The word nativity (Mawlid) is ordinarily used to mean the date or place of birth, but it has a particular usage to mean epos and poems which describes the birth, life, death, and miracles of the Prophet Muhammad. Nativity epos and poems emerged in the Islamic world in the 10th century AD. They were mainly in Arabic, but they appeared in other languages as well. They were usually written in verse. Mawlid has a special place in Turkish people's mind and it, therefore, outnumbers other kind of religious genres. The first nativity poem in Turkish appeared in 1409 AD when Sulaiman Chalabi wrote *al-Wasila al-Najat*, though it is argued that Chalabi was preceded by others. After Chalabi's *al-Wasila al-Najat*, around 200 nativity poems were written in Turkish. Some follow the method and style of Chalabi, and some totally differ from him.

Key words: Turkish-Islamic Literature, Mawlid, Prophet Muhammad, Sulaiman Chalabi, *al-Wasila al-Najat*.

Eski Türk Edebiyatı'nda Mevlidler

Hasan AKSOY

Özet

Yer ve zaman ismi olarak doğum yeri ve doğum zamanı anlamında kullanılan mevlid kelimesi, edebî bir terim olarak Peygamber Efendimiz'in kısaca hayatını, mucizelerini, vefâtını ve bilhassa doğumunu anlatan ve ekseriyetle manzum olarak kaleme alınan eserler için kullanılmaktadır. İslâm âleminde ilk mevlid metinleri X. asırda görülmeye başlar. Arapça mevlidler yanında diğer Müslüman ülkelerin edebiyatlarında da mevlid türü mevcuttur. Mevlidlerin Türk edebiyatında ayrı bir yeri vardır. Çoğunlukla manzum kaleme alınan bu eserler, Türk halkının peygamber sevgisinin bir göstergesi olarak sayı itibarıyla diğer dinî türlere nispetle hayli zengindir. İlk Türkçe mevlid metni hakkında kaynaklarda açık bilgi yer almamakla birlikte Süleyman Çelebi'nin 812'de (1409) kaleme aldığı *Vesiletü'n-necat* adlı mesnevînin ilk mevlid olduğu görüşü yaygın bir şekilde kabul görmektedir. Süleyman Çelebi Mevlidi'nden sonra ve onun tesiriyle edebiyatımızda 200 civarında mevlid kaleme alınmıştır. Bunların bir kısmı Süleyman Çelebi'nin eserine aynen benzemekte, bir kısmı bazı motifler yönünden ayrılık göstermektedir. Bunların dışında kalan mevlidler ise tamamen farklı bir yapıya sahiptir. Mevlidler umumiyetle tevhid, münâcât ve na't ile başlamaktadır. Daha sonra Hz. Peygamber'in doğumu, mi'racı ve diğer mucizeleri anlatılmakta, ardından onun vefâtı konusuna yer verilmektedir. Türkçe mevlid metinlerinin çoğu aruzun "fâilâtün fâilâtün fâilün" kalıbıyla ve mesnevî nazım şekliyle yazılmıştır.

Anahtar kelimeler: Türk-İslâm edebiyatı, mevlid, Hz. Muhammet, Süleyman Çelebi, Vesiletü'n-necat.